

KONEBYTNING

Af stud. mag. *Bent Jensen*

Eskimoerne bytter koner . . .

Sagen har gennem årene vakt en del opmærksomhed viden om uden for den arktiske verden. Skikken er blevet hovedtemaet for en bog, en roman („På Verdens Top“ af Hans Ruesch, dansk udg. 1950) og allersenest en film („Savage Innocents“ – Djævelens Tænder), der ret nøje følger bogens handling: Fangeren Inuk tilbyder af lutter venlighed sin kone til missionæren, der bliver forfærdet og vægrer sig mod venligheden. Inuk bliver på én gang forundret og rasende. Har man kendt magen til uhøflighed – hvilken hån mod en mand og hans kone! Han tager lidt for hårdt fat på missionæren, der udånder. Konflikten er akcentueret. De hvides retsmaskineri træder i funktion. Spillet er gående.

Man vil kunne indvende et og andet mod adskilligt i den film, og de fleste anmeldere har heller ikke sparet på krudtet. Det er, som om man for enhver pris vil præsentere alle museets eskimo-afdelinger på halvanden time. Og tid og sted har ikke bekymret filmens bagmænd. Alligevel er de oplagte uhyrligheder nu slet ikke så dominerende, som det kunne fremgå af anmeldelserne. Faktisk er en ret stor del af de etnologiske enkeltheder korrekte, så vidt man kan se. Men serveringen har manglet den kunstneriske styrke, der skulle have gjort den overbevisende. Og unægtelig har man de smarte Hollywood-folk mistænkt for at lefle en hel del for den europæisk-amerikanske nyfigenhed.

Tilbage står dog et vist indtryk af, at bogforfatteren har haft de bedste hensigter. Han prøver såmænd – omend en del af hans præmisser er diskutabel – at få os til at forstå lidt af konebytningsens psykologi, ja, vover ligefrem at fremstille sagen med et skær af sympati. Et sted i bogen og på filmen lader han Inuk definere sit folks ret håndgribelige synspunkt: „Enhver vil meget hellere låne sin kone ud end noget andet. Lån din slæde ud, og den er itu, når du får den tilbage. Lån din sav ud, og den mangler nogle tænder. Lån dine hunde ud, og de kommer kravlende trætte hjem – men lige meget hvor ofte du låner din kone ud, bliver hun ved med at være som ny.“

Løsrevet fra den kulturelle helhed kan en sådan leveregel virke mere end fremmedartet på ikke-eskimoer (omend ikke alle) – på samme måde som spisevaner, redskaber og hverdagens etikette uden for vor egen erfaringskreds kan virke fremmed på den ude fra kommende.

Hos eskimoerne som hos utallige andre folkeslag har sexulivet været betragtet som noget højst naturligt og uhøjtideligt, uendelig fjernt fra forestillinger om forbud og synd. Børnene fødtes ind i en verden, hvor så at sige alt foregik for åbent tæppe, og hvor hemmelighedskræmmeri i stort set alle livets forhold blev skarpt fordømt. Alle måtte vide, hvad der foregik i det lille samfund. I kampen for tilværelsen, på eksistensmulighedernes yderste grænse, måtte man være på det rene med, hvor man havde hinanden. Indbyrdes åbenhed og modstand mod enkeltmands luskeri var – såvidt materialet fortæller – en af hovedreglerne for det sociale samkvem i eskimobopladsen.

Et frit sexuliv hørte til livets rettigheder, ialtfald for manden og børnene og de unge. Længe før de blev kønsmodne, legede de far, mor og børn med forældrenes fulde billigelse. Det var tilværelsens nyttige skole. Rundt omkring bopladserne hos f. eks. de canadiske Netsilik-eskimoer fandtes endnu for få år siden en række stensætninger, *kujánguarfit*, legepladser, hvor børnene morede sig med seksuelle lege, efterabende de voksne.

Meget tyder på, at pubertetsforstyrrelser og seksualneuroser har været ukendte i eskimosamfundet.

De fremmede rejsende har vel lagt mærke til denne uhøjtidelige indstilling til kønslivet, og på den baggrund kan man nok også betragte oplysningerne om eskimoernes gæstfrie koneudlån, som har spøgt i så mange ikke-eskimoers bevidsthed – og altså nu dannet temaet i en stor og kostbar film, beregnet for den ganske verden. Den eskimoiske fanger plejer at tilbyde den tilrejsende gæst at sove med sin kone, hedder det i al sin enkelhed.

Hvor meget der er om det – hvor udbredt den skik har været – står dog slet ikke klart. Faktisk savner vi næsten helt materiale til at sige noget pålideligt herom. Skikken er registreret i det forrige århundrede hos en række sibiriske stammer og hos jægerfolket på de aleutiske øer, der skyder ud fra Nordvest-Amerika. Men for så vidt angår de egentlige eskimo-grupper i Amerika og det gamle Grønland, er oplysningerne på det punkt uendelig sparsomme. Der synes i de spredte beskrivelser at have været en tendens til at forveksle de mere eller mindre løse sæder, som fremmede kolonister har bidraget til, med noget oprindeligt eskimoisk. Og det er meget sandsynligt, at det er enkelte rejsendes isolerede oplevelser eller oplevelse, der har ført til den udbredte opfattelse af såkaldt „gæsteprostitution“ hos eskimoerne. Men det er na-

Papirklip af Elin Bing

turligvis ikke udelukket, at den yderligere udforskning af eskimoernes samfundsliv vil bekræfte de løse formodninger om udbredelsen af dette træk fra Sibirien til Østgrønland engang i fortiden. Men det er langt fra givet.

Lidt mere klarhed hersker der om den bytten-mænd-og-koner, som fandt sted ved en række festlige lejligheder blandt eskimoerne. De ydre anledninger til festerne, tidspunkterne og arrangementernes detaljerede forløb kunne variere rundt omkring i eskimo-området. Sommetider var det kombinerede gavebytningsfester og underholdningsstævner med tilrejsende fangerfamilier fra nær og fjern. I andre tilfælde har festerne haft rent kultisk karakter og funktion inden for bopladens rammer; det er f. eks. sandsynligt, at der bag konebytning ved disse lejligheder lå forestillinger om, at man herigennem formildede vrede og usynlige magter.

Under en række fester skete der fornøjelige ting, tit efter minutiøse og tilsyneladende ældgamle regler: Konkurrencer med tovtrækning og behændighedsprøver, maskering, broget udklædning og sang og dans til trommerytmer. Og som punktum finale sov man med hinandens koner. Det kunne være en kvinde, som fangeren havde handlet med eller udvekslet gaver med, og dette handelsforhold etablerede pr. tradition et seksuelt forhold. Eller det kunne være en kone, hvis mand havde samme navn som den fremmede mand. Navnefællesskabet kunne have vidtrækkende konsekvenser i eskimosamfundet.

Men den kone, man sov med, kunne også være en kvinde, som man havde fået tildelt af festarrangøren. Ved en af de periodiske festligheder i Baffinland skulle to af festens hovedpersoner (*mirqussang*) sidde i sneen uden for festhuset, og manden skulle synge en bestemt sang, mens den anden – en kvinde – bevægede kroppen og armene, imens hun smed sne på dem, der stod og kiggede på. Lidt efter gik alle de tilstedeværende ind i festhuset. Men efter nogen tids dans og sang inden døre, måtte mændene forlade selskabet. Kvinderne fortsatte med at synge derinde en stund, men forlod så festhuset en efter en. Og nu fordelte *mirqussang* kvinderne til de ventende mænd. Så gik parrene ind i festhuset, hvor de spadserede rundt om lampen og råbte hrr! hrr! Og endelig tilbragte de nyetablerede par natten sammen i det hus, hvor kvinden boede.

Fra det Grønland, som ikke længere eksisterer, kender vi lidt til lampeslukningslegen, *qamíngaortitsineq*. I Østgrønland deltog både gifte og ugifte i lampeslukningslegen. Ved nogle lignende fester hos vestgrønlanderne var det vist almindeligt, at der „til denne skammelige Hoere-Leeg kommer ingen uden de Gifte, hvilke, som de meene, sligt alleene sømmer og anstaar“ (Hans Egede). Vor kilde beskriver iøvrigt festen således: En heel Hob Mænd og Qvinder forsamle sig ligesom et Assemble, hvor de da efter at de er blevne vel tracterede med Mad, begynder at siunge og

dantse, efter deres Maneer. Imidlertid går en efter anden med en andens Kvinde bag et Forhæng, eller Skilrum af Skind, som er opslaget i den ene Ende af Huuset paa Brixen, hvor de ligger for at caressere hinanden. De holdes for Exempler af beste og ædelste Gemytter, som uden Fortrydelse laaner deres Koner bort til andre . . .

Betragter vi eskimoernes seksuelle adfærd i den sociale sammenhæng, er der meget, der tyder på, at konebytningen har bidraget en hel del til at styrke venskab og sammenhold inden for de intimt levende bopladssamfund. Og ser vi på den arbejdsdeling, som fandtes mellem mand og kone i et eskimoisk ægteskab, vil man forstå, at det kunne være Ens sociale pligt at låne sin kone ud til en anden: En fangerkone kunne på grund af sygdom eller svangerskab være forhindret i at tage med sin mand ud på langvarige og besværlige rejser. Han måtte have kvindehjælp på færden – til syning og de ofte evindelige reparationer af fodtøj og pelsdragt. Den gode ven lod sin kone tage med den bortdragende, mens dennes kone blev hjemme og vikarierede i vennens husholdning.

Vi er dermed inde på den form for konebytning, som der, viser det sig, for en sociologisk betragtning knytter sig en række interessante problemer til: den situation, hvor to mænd besluttede sig til at bytte hustruer for en længere periode. Denne skik har engang været udbredt inden for de enkelte bopladser og over hele det vældige eskimo-område. I Grønland har skikken forlængst holdt op med at eksistere og lever knapt nok i erindringen de fleste steder. Men da ekspeditionerne et godt stykke ind i dette århundrede besøgte en række canadiske eskimogrupper, var denne form for konebytning tilsyneladende almindelig de fleste steder dér.

Nogle undersøgelser i Nord-Alaska i de senere år har vist, at denne mere eller mindre langvarige konebytning her havde udviklet sig til hele systemer af makkerskaber, „partnerships“, som kunne række langt ud til fjerne bopladser. Under gensidige besøg hos hinanden skete det ofte, at mænd, der var *gode venner*, lånte hinandens koner. Det er vigtigt at hæfte sig ved, at der krævedes venskab mellem de to mænd. Denne betingelse synes i det hele taget at have været ret afgørende i disse ægteskabelige arrangementer blandt eskimoerne, også i det gamle Grønland.

Disse konebytningsforhold havde i Alaska vidtrækkende konsekvenser for børnene i de to ægteskaber. I almindelighed mente eskimoerne ikke, at løsere forbindelser, f. eks. under festerne, kunne medføre graviditet. Under de langvarige koneudlån anerkendte man det derimod. Børnene fulgte med moderen ind i det oprindelige ægteskab. Det var selvfølgelig ikke altid, der kom børn ud af en konebytning; men blot det faktum, at nogle ægtemænd havde lånt hinandens koner engang, havde følger for alle børnene i de to ægteskaber. Der opstod specifikke slægtskabsbånd mellem dem. Børnene fra det ene hjem betegnede børnene fra det andet – og omvendt –

som søskende, *qatángutigît*. De blev hjemmefra, af de to forældrepar, pålagt en klar forpligtelse til at hjælpe hinanden under alle livets forhold. Når en ung mand eller kvinde skulle til en anden boplads, fik han eller hun at vide på forhånd af sine forældre, at han (hun) bare skulle søge hen til den eller den: Det er din søskend! Og det behøvede altså blot at indebære, at deres forældre engang havde byttet roller for en tid. Det synes efter de foreliggende oplysninger at have været almindeligt, at forældrene holdt deres børn underrettet om deres ægteskabelige sidespring, og børn og forældre bestræbte sig på at huske de venner og hjælpere – „søskende“ – der, på denne baggrund, kunne blive tale om rundt omkring i de forskellige bopladser.

Denne konebytning mellem to venner og med påfølgende solidaritetsbånd for børnene i de to ægteskaber kunne iøvrigt få en ganske særlig funktion. Man kunne hindre alvorlige konflikter. Som i de øvrige eskimoiske grupper kendte man også til blodhævnen i Nord-Alaska. Børn var forpligtet til at dræbe deres forældres bane-mand. Ønskede man fred og ro i bopladsen – og det gjorde man fremfor noget andet – prøvede man på at arrangere seksuel kontakt mellem en mand og en kvinde i de to fejdende grupper. Lykkedes det, blev de pågældendes børn automatisk – som vi har set det – beslægtede, og denne særlige form for slægtskab hindrede uden videre indbyrdes blodsudgydelser nu og i fremtiden.

De eskimoiske småsamfund i Nord-Alaska var altså – såvidt det nuværende materiale rækker – gennemvævet af utallige kooperative bånd med slægtskabskarakter, men uafhængigt af de ordinære slægtskaber. Det var således ikke alene seksuel lyst, der var baggrunden for denne konebytning. Man ville, tilsyneladende fuldt bevidst, udvide familiens kreds af venner og hjælpere. Og når vi betragter en hel række andre sider af samfundslivet i dette område, støder vi gang på gang på denne tydelige tendens til at opbygge sociale og økonomiske makkerskaber mellem fangerfamilierne.

Konebytning mellem to gode venner har, som nævnt, formentlig været udbredt over hele eskimoverdenen. Men på nuværende tidspunkt har vi ikke tilstrækkeligt materiale til at fastslå, om og i hvor høj grad konebytningen overalt etablerede sådanne slægts- eller samarbejdsbånd mellem parternes børn. Har det været tilfældet i f. eks. Grønland (og det kan ikke udelukkes), så har vi derved fået et yderligere og væsentligt træk til belysning af fællesskabslivet i de grønlandske eskimosamfund, som hist og her eksisterede for ikke så forfærdelig mange generationer siden. Men det er bare eet af de tusinde spørgsmål, som man tør håbe at få belyst ved øgede systematiske studier hos den nulevende fangerbefolkning. –

En ikke uvæsentlig side af konebytningen må omtales: I hvad siger kvinden?

Som ved samfundsforskning over det meste af kloden hører kvinden også i beskrivelserne af eskimoernes sociale liv til de relativt ubekendte størrelser. En hel del véd

Papirklip af Elin Bing

vi dog, f. eks. om de eskimoiske kvinders meget betydelige rolle i fangerhusholdningen. Men et påkrævet arbejde forestår med at fremskaffe mere og nuanceret materiale om kvindens hele placering i det eskimoiske mandssamfund, om hendes indstillinger og reaktioner over for sin plads livet.

På det seksuelle område har hun tydeligt nok været underkastet mandens vilje og ejendomsret. Adskillige oplysninger tyder på, at hun ikke kunne nægte at lade sig udlåne til andre mænd, ialtfald ikke med held. Mændene fortalte et uhyggeligt tegn som advarsel til stædige kvinder: Engang erklærede to koner, at de ikke ville sove hos andre end deres egne mænd. Men en kæmpeånd faldt over dem, de besvimede og blev kun med nød og næppe kaldt til live igen. „Så stor kan åndernes vrede være, når kvinder vægrer sig ved at gøre deres pligt.“

Utroskab fra kvindens side straffede manden ofte med prygl. Men så var sagen som regel også ude af verden. Og der var tilsyneladende ikke noget i vejen for, at han dagen efter selv lånte sin kone ud til en ven.

Eskimokvinden voksede op med bevidstheden om, at hun engang ville blive en tilfældig mands ejendom. Og hun syntes i almindelighed at have fundet det selvfølgeligt. Samtidig fik hun daglig understreget sin egen betydning for manden og sin uundværlighed i samfundslivet og kampen for tilværelsen.

Knud Rasmussen har et sted sammenfattet sin syn på det eskimoiske ægteskab således:

Som helhed har jeg det smukkeste indtryk af forholdet mellem mand og kvinde. Når man tager deres egne samfundsskikke og moralske begreber som grundlag for en bedømmelse, så må man indrømme dem, at de lever gladere og mere sorgfrit sammen end kulturmennesker i almindelighed. Deres samliv har ingen bitre skuffelser at berede dem, fordi de ikke oplæres i teorier, der er dømte til at ramle sammen i livets praksis. —

Man kommer til fremmede folk og gør som regel store øjne, når man ser ting, der adskiller sig fra den hjemlige hverdag. Et „mærkeligt“ redskab, „ejendommelig“ skik og brug, „fremmedartet“ adfærd — det er det uvante, der fanger den rejsendes blik. Han undrer sig, noterer sig kuriositeterne og rubricerer menneskene derefter. Men udgangspunktet er hans egne begreber. Og, som det er blevet sagt af nogle amerikanere: at ville forstå et andet menneske ud fra sig selv er som at finde rundt i New York efter et kort over Chicago.

Alligevel vil en nærmere undersøgelse af vaner og skikke hos de „forskelligste“ folk afsløre forbavsende ligheder. De samme sociale fænomener kan, omend i forskellig ydre forklædning, forekomme over store dele af jordkloden. Sommetider synes menneskehedens ensartethed at være lige så dominerende et træk som dens forskellighed.

Konebytning er for eksempel ikke bare en eskimoisk foreteelse. Talrige folkeslag: polynesiere og australiere, flere sydamerikanske stammer og hottentotter og adskillige afrikanske samfund har haft denne ægteskabsskik. Og skal vi tro skildringerne af de gamle sydeuropæere, så „overlode konerne sig offenlig til utugt for at vise høvyagtelse mod den gudinde, som man dér tilbød under navnet Mylitta, og Ceresis' sammenkomster vare forknyttede med skammelige udsvevninger“ (J. F. Bernard).

